

российской правовой системы приводит к отторжению реципиентом навязанных ему моделей, норм и ценностей.

1. *Мацейковский В. А.* История славянских законодательств. – М., 1858. – Т. 1. – С. 3.
2. *Damirli M. A.* Comparative-Legal Science in Ukraine: Theoretical-Methodological Traditions // Journal of Comparative Law. – 2013. – Vol. VIII. **3.** *Sigel F.* Lectures on Slavonic Law. – London, 1902. **4.** Евразийская хроника. – Вып. VII. – Париж, 1927. – С. 43.
5. *Лафитский В. И.* Сравнительное правоведение в образах права. – М., 2010. – Т. 1. – С. 200. **6.** *Русская философия права: философия веры и нравственности.* – СПб., 1997. – С. 216-217. **7.** *Алексеев Н. Н.* Русский народ и государство. – М., 2000. С. 293-295.
8. *Синюков В. Н.* Российская правовая система. Введение в общую теорию. – 2-е изд. – М., 2010. **9.** *Байниязов Р. С.* Правосознание и российский правовой менталитет // Правоведение. – 2000. – № 2. **10.** *Овчинников А. И.* Правовое мышление: Автореф. дисс. ... докт. юр. наук. – Р.-н.Д., 2004. **11.** *Wigmore J. H.* Panorama of the World's Legal Systems. – Washington, 1936. – P. 733-808.

О. В. БУТКЕВИЧ,
доктор юридичних наук

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ЦИХ СИСТЕМ: ПОЯВА НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ У СВІТЛІ ПРИМАТУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті розглядається формування нової концепції загальної теорії міжнародного та національного права, а також її історичні зародки. У цьому контексті досліджується процес виникнення міжнародного та внутрішнього права, вплив глобалізації на співвідношення обох систем, встановлення примату міжнародного права. Увага приділяється можливостям загальної теорії міжнародного та національного права вирішити проблеми колізії у застосуванні їх норм.

Ключові слова: загальна теорія права, міжнародне право, внутрішнє право, походження права, примат міжнародного права, співвідношення міжнародного і внутрішнього права.

Butkevich O. V. Общая теория международного и национального права и соотношение этих систем: появление новой концепции в свете примата международного права

В статье рассматривается формирование новой концепции общей теории международного и национального права, а также ее историческое зарождение. В этом контексте исследуется процесс возникновения международного и внутреннего права, влияние глобализации на соотношение обеих систем, установление примата международного права. Внимание уделяется возможностям общей теории международного и национального права решить проблемы коллизии в применении их норм.

Ключевые слова: общая теория права, международное право, внутреннее право, происхождение права, примат международного права, соотношение международного и внутреннего права.

Butkevych O. General theory of international and municipal law and correlation between systems: formation of new concept in the context of primacy of international law

The article deals with the formation of new concept – general theory of international and municipal law. Original elements of such a concept are analyzed within the theories of the past. In such context genesis of international and municipal law is studied, as well as influence of globalization on correlation of both systems and primacy of international law. Due attention is paid to possibilities of general theory to solve conflicts between international and municipal law.

Key words: *general theory of law, international law, municipal law, genesis of law, primacy of international law, correlation between international and municipal law.*

Однією з новітніх тенденцій у правовій науці є поява ідей та концепцій щодо створення загальної (універсальної) теорії права – спільної для міжнародного права та внутрішньодержавних правових систем. Як стверджують її автори, метою такої загальної теорії (термінологія щодо неї ще не є усталеною, її ще називають всезагальною, універсальною, інтегральною теорією, мета-теорією тощо) є «розробити настільки загальну (універсальну, всезагальну) теорію права, що її основні положення були б однаковою мірою застосовними як у загальній теорії національного права, так й у загальній теорії міжнародного права (і публічного, і приватного)», і предметом якої мають стати «гранично загальні закономірності державного та міжнародного регулювання діяльності (поведінки) будь-яких суб'єктів»¹.

Як аргументи для формування спільної для міжнародного і внутрішньодержавного права теорії висувають такі: існування «загальних закономірностей державного та міжнародного регулювання діяльності (поведінки) будь-яких суб'єктів»²; «однакові властивості, спільні ознаки національних і міжнародних правових систем»³; «відмінні властивості національних і міжнародних правових систем»⁴; негативні наслідки «відсутності загальної теорії суб'єкта права», спільної для міжнародного та внутрішньодержавного права⁵; «концепція загальних принципів права, які є одним із джерел міжнародного права. Ці принципи права являють собою деякий спільний знаменник усіх систем права і всіх правових явищ»⁶; існування права ЄС як правової системи *suī generis*, яка поєднала риси міжнародного і внутрішньодержавного права і яке «володіє одночасно договірно-правовим та конституційно-правовим характером, тобто наділене також і рисами внутрішньодержавного права»⁷.

Зазначені аргументи можна продовжувати, і вони є слушними, але вбачається, що тут не враховується одна з головних ланок поєднання міжнародного і внутрішньодержавного права. Так, при цьому не піднімається питання про співвідношення (взаємодію) міжнародного і внутрішньодержавного права, в якому саме і втілюються найбільше основні спільні та відмінні ознаки обох систем, які є предметом універсальної теорії права. Саме у взаємодії цих систем проявляється загальна (для них) теорія права, її методологічні підходи та висновки*.

* Дедалі більшої популярності набуває також теорія порівняльного міжнародного права [Батлер У. Е. Порівняльне міжнародне право // Ідея порівняльного міжнародного права: pro et contra: Зб. наук. праць / За ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна. – К.;

Тому варто розглянути такі аспекти функціонування внутрішньодержавного та міжнародного права, як: 1) механізм виникнення і становлення обох систем, в ході якого проявляється спільність їх основних рис та виділяються їх відмінності; 2) особливості міжнародного права у період глобалізації (розширення сфери його дії, зокрема і на внутрішньодержавну, встановлення примату міжнародного права); 3) співвідношення (взаємодія) обох систем на правотворчому і правозастосувальному рівнях, в якому важливу роль відіграє інтегральний, спільний підхід до них. Питання загальної теорії права актуалізуються також і при розв'язанні проблем колізій і невідповідності норм національного і міжнародного права, де вона могла б стати в основі їх вирішення.

Питання «загальної теорії права» в доктрині минулого. Міркування з приводу можливості та доцільності спільної правової теорії можна помітити ще у концепції професора Київського університету Св. Володимира В. Незабитовського в середині XIX ст. Як не дивно, саме в період пануючого позитивізму, державницького підходу в праві та навіть заперечення юридичної сили міжнародного права він висунув ідею про можливість і доцільність створення спільного правового підходу до юридичних явищ внутрішньодержавного і міжнародного життя. Ці ідеї він висловив у контексті критики відокремленості внутрішньодержавної і міжнародної сфер внаслідок перебільшення ролі держави (етатизму) і нехтування правом міжнародної спільноти.

«Ідея права у відносинах між державами складає предмет особливої науки – Міждержавного Правознавства» – це перше речення з роботи В. Незабитовського «Вчення публіцистів про міждержавне володіння»⁸ (1862) відбиває стан міжнародного права того часу, коли воно ще функціонувало на основі вестфальської системи, з державою як єдиним суб'єктом цього права. Втім, саме такий державоцентризм і відокремленість теорій внутрішнього права і права народів піддаються критиці В. Незабитовського. Так, на його думку, «зовнішні зносини держав перебувають у нерозривному зв'язку з внут-

Львів: Ліга-прес, 2015; Мамлюк Б. Н., Маттей У. Коротка історія порівняльного міжнародного права // Там само]. Втім у даній роботі вона не розглядається, оскільки за твердженнями її прихильників «порівняльне міжнародне право» займається лише порівняльними дослідженнями правових систем і підсистем, а не встановленням і виробленням їх спільних засад (що є предметом загальної теорії права); і, що «порівняльне міжнародне право ... просто взаємодія міжнародного права і порівняльного правознавства». [Бехруз Х. Порівняльне міжнародне право – нова якість взаємодії порівняльного правознавства та міжнародного права // Там само, С. 242]. При цьому порівняльне правознавство дійсно своїми методами дослідження і науковими здобутками може покласти основу вироблення загальної теорії і значно сприяти її методологічній базі [Там само, С. 250, 251]. На думку теоретиків порівняльного міжнародного права, «його слід розглядати як порівняльно-правовий метод, що використовується в міжнародно-правових дослідженнях» [Мережко О. О. В якому сенсі ми можемо говорити про порівняльне міжнародне право? // Там само, С. 273]. У даній же статті мова йде саме про нову концепцію – загальна теорія міжнародного і національного права – котра має широкий набір методів дослідження (передусім порівняльно-правовий, але й інші) і котра покликана дослідити спільні засади та специфіку обох правових систем.

рішніми; право міждержавне з державним. ...Теорія права, визначаючи взаємні права і обов'язки держав, повинна постійно мати на увазі, що ці права і обов'язки випливають із зносин між державами, а ці зносини визначаються *сутністю* (виділено мною – *Авт.*) держави. ...теорія повністю відокремила права держави у зовнішніх зносинах від обов'язків її у відносинах внутрішніх і розірвала зв'язок міждержавного права з державним»⁹. Втім, така критика у той час не могла бути почутою. Проійшло півтора століття поки вже сучасні вчені висувають ідеї про необхідність об'єднання правової теорії. Тривалий період на відсутність такої спільної теорії впливав пануючий етатизм: держава є основним суб'єктом міжнародного права (а саме це право розглядалось як міждержавне). Оскільки суверенна держава визначає, яким має бути її право, а у зовнішніх зносинах над нею немає іншої влади (вони підлягають іншим законам – узгодженню суверенних воль держав), то і теорії цих систем мають бути різними.

Практика функціонування цих систем засвідчує, що такий державоцентричний підхід є хибним, а однозначний поділ теорій права на «міжнародну» і «внутрішньодержавну», можливо, не цілком доречним. Основну роль ще у XIX ст. тут відіграли потреби міжнародної торгівлі: «обмежувальні правові теорії, які підтримували ідею міжнародного права виключно як міждержавного права, абсолютно суперечили величезному поширенню успішної транснаціональної і посередницької торгівлі. Ця зростаюча комерційна практика невпинно йшла попереду чистого позитивізму і бюрократичного державного устрою, які спрямовувались категорично проти перетворення «приватного міжнародного права» у «міжнародне приватне право». Нова міжнародна парадигма була створена протягом XVIII ст., тоді ж, коли і формувався новий конституціоналізм, утім, існувала остронь. Міжнародне право у той час було тільки правом між державами і регулювало лише міждержавні відносини; конституціоналізм був чимось з іншого світу, залишаючись явищем виключно внутрішньодержавної сфери. В результаті цього в правовій думці міжнародне і конституційне право продовжували бути роз'єднаними явищами, як ніби вони були полярними протилежностями»¹⁰. Разом з тим, про доцільність створення спільної правової теорії для міжнародного і національного права говорити не лише практика їх функціонування як сталих систем, але й ще більш ранній феномен – процес виникнення і первинного становлення цих систем та його механізми і закономірності.

Виникнення міжнародного і внутрішнього права як предмет загальної теорії права. Поява як міжнародного, так і внутрішнього права* є свідченням спільності основних рис і особливостей обох систем. Тут слід розглянути передусім теорії виникнення міжнародного права, зокрема ті, що говорять про

* Тут не живається термін «внутрішньодержавне право» оскільки на етапі появи національної (відмінної від міжнародної) правової системи, а це приблизно III-II тисячоліття до н.е., класичних держав ще не існувало. Останні (як і класичне внутрішньодержавне право) з'являться у період середньовіччя.

його первинність стосовно права внутрішнього (концепція, авторами якої у різний час були визначні юристи-міжнародники, як В. Грабар, представники загальної теорії права – Е. Аннерс, Дж. Берман; історики і теоретики міжнародних відносин – Р. Ньюелін та ін.). Слід відзначити, що відповідно до їхньої аргументації з огляду на мету міжнародного права – регулювання відносин між різними за характером соціумами, часто протидіючими і нетерпимими один до одного – це право об'єктивно мало виникнути раніше їх внутрішніх правових систем для уможливлення більш-менш мирних відносин між ними.

Міжнародне право як система, покликана врегульовувати різні за своїм характером відносини між різноманітними (за формою і природою) суб'єктами, від часу своєї появи повинно було виробити інститути і процедури більш ліберального, координаційного характеру, а його джерела мають природу узгодження, а не владного припису, як це є у внутрішньодержавних правових системах. Такі особливості міжнародного права породжують у ньому правові елементи для уможливлення спілкування між різними соціумами і народами. Якщо у внутрішньому праві, яке регулює відносини у порівняно однорідному соціумі, регулювання можливе за допомогою створення владних приписів (нерідко без урахування реальних інтересів громадян чи юридичних осіб), норм релігії, етнічних звичаїв, місцевої моралі та етики, то у міжнародному праві, суб'єктами якого виступають різні соціуми, таке неможливе. Тут не можна врегулювати відносини волею вищої влади (внаслідок її відсутності та суверенітету учасників міжнародних відносин), нормами релігії (суб'єкти міжнародного права представляють різні релігійні системи, а у певні історичні періоди – протидіючі) і, відповідно, етнічними звичаями чи нормами моралі, етики якогось одного народу. Цьому праву від початку його існування необхідно було виробляти норми регулювання на компромісній основі. Відповідно багато правових категорій мають своє походження саме з міжнародної сфери.

Такого висновку доходить Е. Аннерс: «з переговорів про примирення, які мали місце в родовому суспільстві, в подальшому і виникло примирливе право, яке... було договором про примирення чи, іншими словами, договором про укладення миру між ворогуючими родовими групами»¹¹. Далі з такого договору, юридичної техніки, яка формувалась для супроводу його укладання, запозичувались основні правові положення у внутрішню сферу, для формування національного права на базі вже розроблених у міжнародному примирному праві процедур і механізмів. До найбільш авторитетних прибічників первинності виникнення міжнародного права і подальшого запозичення його наробок при формуванні права внутрішнього можна віднести В. Е. Грабаря: «З самого початку існувало одне тільки міжродове і міжплеменне “право”... Все первісне “право” було міжродовим; у міжродовому договорі містилися норми взаємної поведінки родів; у ньому надавалася взаємна гостинність (*hospitum*), право зносин і торгівлі з юридичним захистом (*commercium*), при більш тісних зносинах — право шлюбних зв'язків (*conubium*). Закон (*lex*) в його первісному значенні був угодою, договором: *inter populos lex convenit*»¹². З утворенням

римської держави *jus gentium* роздвоюється на право, яке до цього було міжродовим, а стало внутрішнім правом (*jus Quiritium, jus civile*), і на власне *jus gentium*, яке виконувало ті ж функції, але тепер уже із зовнішніми щодо об'єданого Риму політичними утвореннями¹³.

Доволі чітко взаємне запозичення правових наробок обома системами проявляється у сфері захисту прав людини. Ідея притаманності людині певних прав, можливості їх правового закріплення і захисту є продуктом міжнародного права; і вперше ці положення виникають саме на міжнародно-правовому рівні, а вже згодом запозичуються до національних правових систем. Одним із перших міжнародно-правових інститутів, що виник на початку формування цього права, був інститут іноземців. Урегулювання правового статусу жителів іншої країни, представників іншого племені, вождства, протодержави тощо було першочерговим у первісному і стародавньому суспільстві, оскільки такі особи сприймалися як «інші», з їх віруваннями, звичаями, мораллю та ін., тому їм надавали сприятливий статус і захист (наприклад, інститут *проксенії* в античній Греції). Далі ці ідеї були запозичені внутрішніми правовими системами. Вперше комплексно охорона прав людини проявилася у праві війни (в інституті *асилії*, вилучення з війни певних категорій населення і заборона завдавати їм шкоду, нормах стосовно гуманізації ведення війни).

Кульмінацією ідеї захисту прав людини у класичному міжнародному праві можна вважати застереження Ф. Мартенса, прийняте як положення преамбули Гаазької конвенції про закони та звичаї війни 1899. Воно ставить під захист міжнародного права осіб, незалежно від наявності відповідних норм захисту в їх національному законодавстві, чим прямо діє на людину, оминаючи державу та її правопорядок.

Таке переплетіння міжнародної і внутрішньодержавної правотворчості й правозастосування свідчить про доцільність вироблення загальної теорії, котра базувалася б на спільних рисах, особливостях правових систем і враховувала б їхні взаємовпливи і запозичення. Її відсутність вплинула немалою мірою і на хибне розуміння формування вже згаданого захисту прав людини. Часто дослідники, мислячи категоріями тільки внутрішньодержавного чи міжнародного права, виводили появу такого захисту з документів чи фактів, що мали вторинне значення для становлення і розвитку цього інституту, чи взагалі довільно обирали час та механізм його виникнення, виходячи з постулатів своєї правової теорії (теорії міжнародного права чи теорії державного права).

Глобалізація як каталізатор формування загальної теорії права. Виявлення спільних і особливих рис внутрішнього і міжнародного права на основі методу загальної теорії права актуалізувалось із настанням процесу глобалізації – взаємопроникнення і взаємозалежності економічних, правових, політичних систем держав і міжнародного права. Однією з сучасних тенденцій є певне стирання меж між внутрішнім та міжнародним правом та встановлення примату останнього в деяких сферах. Це проявляється у розширенні застосування міжнародного права на внутрішньодержавну сферу, встановленні прямої дії деяких його норм (переважно в галузі захисту прав людини, безпечно-

го доквілля тощо). Можна побачити взаємопроникнення систем внутрішнього і міжнародного права на прикладах із практики останнього.

Так, тенденціями у розвитку міжнародного права кінця ХХ – початку ХХІ ст. стали, зокрема, такі: утворення міжнародних об'єднань держав універсального типу; продовження кодифікації цього права; закріплення статусу нових суб'єктів міжнародного права (у т. ч. тих, що раніше вважалися виключно суб'єктами національних правових систем – деякі неурядові міжнародні організації, фізичні особи); розширення просторової дії міжнародного права (фактично усі простори земної кулі – суходіл, море, надра, повітряний простір тощо – а також космічний простір і небесні тіла отримують врегульований міжнародно-правовий статус); поширення дії норм міжнародного права на деякі сфери, що раніше підлягали винятково внутрішньодержавному правовому врегулюванню; створення нових механізмів взаємодії універсального міжнародного права та регіональних міжнародно-правових підсистем; поява нових галузей міжнародного права.

Процес кодифікації і прогресивного розвитку міжнародного права, серед іншого, вплинув на поступове встановлення його пріоритету щодо внутрішньодержавного: “Воно здійснює вплив навіть на найбільш консервативні правові системи. Дедалі більша кількість конституцій містять положення, присвячені міжнародному праву і покликані забезпечити його реалізацію. Більше того, багато з них встановлюють пріоритет міжнародно-правових норм”¹⁴. Найвиразніше це проявляється в галузях міжнародного права захисту прав людини, міжнародного кримінального, гуманітарного права, права міжнародної безпеки та ін. Відтак, сучасною світовою правовою тенденцією є встановлення державами на законодавчому рівні примату своїх міжнародно-правових зобов'язань перед нормами національного законодавства, у прямій дії, безпосередньому застосуванні державами міжнародного права. (Втім, юристи-міжнародники висловлюють і думку про те, що закріплення примату міжнародного права в конституціях може применшити, знецінити роль міжнародно-правових норм до норм ієрархічно нижчого рангу – конституційно-правових¹⁵).

Зростання ролі міжнародного права отримало закріплення у більшості конституцій держав світу, законодавстві держав Європи. Процес інтернаціоналізації права сприяє тому, що і в національній судовій практиці принципи і норми виводяться не лише з позитивного змісту міжнародних нормативних актів, а й з міжнародно-правових звичаїв, спостерігається зростаючий вплив міжнародної судової практики. Сутністю правової держави є те, що її суди орієнтуються на загальновизнані принципи і норми міжнародного права. Особливо це проявляється при застосуванні практики Європейського суду з прав людини державами – членами Ради Європи.

У деяких конституціях або законодавчих актах держав стало врегульовуватись не лише питання про нормативну силу загальновизнаних норм міжнародного права, а й резолюцій міжнародних організацій, рішень міжнародних судів та ін. Відтак, дедалі більшого визнання отримувала думка про те, що міжнародне право, міжнародне співтовариство і міжнародні організації можуть і

повинні втручатися у внутрішньодержавні справи, якщо влада грубо порушує права і свободи людини, малих народів і національних меншин (Паризька хартія для нової Європи). Глобальне право людської спільноти, таким чином, стирає межі між міжнародним правом та внутрішньодержавними правовими системами. «Їхній тісний взаємозв'язок дав змогу деяким вченим говорити про гібридизацію міжнародно-правових і національно-правових норм, яка відбувається в процесі націоналізації міжнародного права національними судами. Гібридизація іноді буває очевидною, що може бути тоді, коли, наприклад, міжнародне право перетворюється у внутрішнє право шляхом використання статуту, який формулює обов'язки (пряме застосування міжнародного кримінального права в національних судах). Вона також відбувається, коли національні суди використовують вітчизняні юридичні поняття для доповнення або кваліфікації міжнародних зобов'язань»¹⁶.

І глобалізація, і тенденції розширення сфери дії міжнародного права породжують звернення до міждисциплінарності у дослідженні та прогнозуванні міжнародних процесів. Необхідність міждисциплінарного підходу до міжнародного права включає звернення при його дослідженні до порівняльно-правового методу, конфліктів законодавств, кіберправа, культурологічного аналізу міжнародного права, юридичної антропології, соціології, критичної географії тощо. Тим більше посилюється вимога до міждисциплінарності в умовах інтенсифікації взаємодії держав та інших суб'єктів міжнародного співтовариства. Одним з таких проявів є те, що дедалі більший інтерес проявляється до порівняльного правознавства та його методів дослідження.

Роль загальної теорії права для подальшого вивчення співвідношення обох правових систем та подолання колізій між ними. Питання співвідношення норм міжнародного права і внутрішнього законодавства держави є ключовим у процесі дотримання нею своїх міжнародних зобов'язань. Проблема узгодженості та пріоритетності міжнародно-правових та національних норм у разі їх колізії стала предметом дискусії ще в процесі розробки Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Тоді в ст. 46 документа було закріплено положення, згідно з яким існує лише один виняток з правила *pacta sunt servanda* в разі суперечності між нормами міжнародного договору і законодавством держави: держава може бути звільненою від дотримання своїх зобов'язань за міжнародним договором лише якщо його норми суперечать її засадничим конституційним положенням щодо основних напрямів державного життя.

Сьогодні проблема розв'язання суперечностей між нормами національного та міжнародного права вирішується у контексті загальних тенденцій співвідношення цих систем, на які впливає глобалізація і процеси зближення держав світу. Зазначені протиріччя могли б бути більш ефективно усунені в разі формування спільної для обох систем теорії права. Вона могла б визначити пріоритетність (більшу ефективність чи відповідність конкретним правовідносинам) застосування норми тієї чи іншої правової системи у разі їх суперечності. Можна також вказати низку правових інститутів, які мають подвійну при-

роду, є інститутами міжнародного і конституційного права, і як такі мають відмінності у внутрішньодержавній та міжнародно-правовій сфері. До них можна віднести інститут ратифікації, плебісциту, громадянства (безгромадянства чи множинного громадянства), статусу біженців, статусу державних кордонів та ін. Такі «прикордонні» інститути отримали б краще розуміння, теоретичний аналіз і практичне врегулювання, якби це все базувалося на загальній теорії, що враховувала б їх специфіку як у внутрішній, так і в міжнародній сферах.

Відтак, можна вказати основні мотиви вироблення загальної теорії права (спільної для внутрішньодержавного і міжнародного права). Зародки ідей про утворення такої теорії почали висловлювати ще в класичний (вестфальський) період міжнародного права в процесі критики переважаючого позитивізму в ньому, який не враховував позадержавні елементи у цьому праві (зокрема, чинник міжнародної спільноти, такі джерела як загальні принципи права і звичай, рішення міжнародних установ, у т. ч. судових тощо). Більш широкого розвитку ідея загальної теорії права набуває у сучасний період, коли процеси глобалізації і взаємозалежності країн світу вимагають інтегрального підходу до вивчення як правових і законодавчих систем різних держав, що взаємодіють, так і цих систем та міжнародного права (універсального та регіонального). Останній чинник тим більш важливий у світлі тенденції поширення дії міжнародного права на деякі внутрішньодержавні сфери, а також законодавчого встановлення деякими державами його примату перед національним законодавством.

У процесі вироблення загальної теорії права важливо враховувати процес походження права, зокрема, зародження ідеї правового регулювання суспільних відносин, формування правової норми як загальнообов'язкового правила поведінки, вироблення її структури, надання їй відповідної забезпеченості та ін. Вивчення механізму утворення міжнародного та внутрішнього права дає змогу визначити, що найбільш важливі елементи правової системи вироблялись у тих суспільних відносинах, які були найбільш складними для врегулювання, суперечливими з поглядів осіб або народів – їх учасників. Багато норм та інститутів, а також правил юридичної техніки (правових процедур), зародившись для регулювання відносин між родами, племенами, були згодом запозичені внутрішніми правовими системами і стали їх основоположними елементами. З часом стане характерним і зворотний процес – вплив національних правових систем на міжнародне право та запозичення останнім їх наробок (як, наприклад, утвердження рішення міжнародної організації чи рішення міжнародних судів джерелами цього права).

Все це свідчить про доцільність ідеї вироблення загальної теорії міжнародного і національного права.

1. Рабінович П. М. Чи можлива універсальна теорія права як спільна концептуальна основа теорій національного і міжнародного права? (Запрошення до дискусії) // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 2. – С. 246. **2.** Там само, – С. 246. **3.** Там само, – С. 248. **4.** Там само, – С. 248. **5.** Тарасов О. В. Правова персонологія:

досвід побудови загальної концептуальної основи національного та міжнародного права // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2013. – № 2. – С. 276. **6.** *Мережко О. О.* До питання про можливість створення універсальної теорії права // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2013. – № 2. – С. 182. **7.** *Микієвич М.*, Мотиль В. Концептуальні основи права ЄС у контексті формування універсальної теорії права // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2013. – № 2. – С. 285. **8.** *Мережко О. О.* В якому сенсі ми можемо говорити про порівняльне міжнародне право? // *Ідея порівняльного міжнародного права: pro et contra*: Зб. наук. праць / За ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна. – К.; Львів: Ліґа-прес, 2015. – С. 20. **9.** *Незабитовский В.* Учение публицистов о межгосударственном владении. Рассуждения на степень доктора политических наук // *Наука міжнародного права в Університеті Святого Володимира*. – Т. 1. – К.: Промені, 2004. – С. 24-25. **10.** *Domingo R. Gaius, Vattel, and the New Global Law Paradigm* // *European Journal of International Law*. – 2011. – Vol. 22. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ejil.org/pdfs/22/3/2172.pdf>. – Р. 638. **11.** *Аннерс Э.* История европейского права. – М.: Наука, 1994. – С. 14. **12.** *Грабар В. Э.* Первоначальное значение римского термина *jus gentium* // *Ученые записки Тартуского гос. ун-та*. – 1964. – Вып. 148. – С. 38-39. **13.** Там само. **14.** *Лукашук И. И.* Международное право. Общая часть. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 261-262. **15.** *Мартиненко П. Ф.* Просякнутість конституційного права України міжнародним правовим порядком // *Наук. вісник Дипломатичної академії України*. – 2007. – Вип. 13. – С. 124, 135. **16.** *Дамірлі М. А.* Порівняльне міжнародне право в пошуках власної академічної ідентичності // *Ідея порівняльного міжнародного права...* – С. 232.

Б. В. ОСТРОВСЬКА,
кандидат юридичних наук

ВЗАЄМОДІЯ КАНОНІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У РЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

На прикладі міжнародно-правових відносин розкриті актуальні питання взаємодії канонічного та міжнародного права. Проаналізовано вплив релігійних норм на правосвідомість, міжнародну політику, дипломатію та право як у сучасному суспільстві, так і в історичній ретроспективі.

Ключові слова: канонічне право, релігійна норма, релігія, християнство, іслам, міжнародне право, міжнародні правові відносини, цивілізація.

Островская Б. В. Взаимодействие канонического и международного права в регулировании международных правовых отношений

На примере международно-правовых отношений раскрыты актуальные вопросы взаимодействия канонического и международного права. Проанализировано влияние религиозных норм на правосознание, международную политику, дипломатию и право как в современном обществе, так и в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: каноническое право, религиозная норма, религия, христианство, ислам, международное право, международные правовые отношения, цивилизация.

Ostrowska B. V. The interaction of canon and international law in the regulation of international legal relations